

Karabağ'dan Kara Bir Sayfa:

SAVAŞIN KIZI*

Viktoriya İVLEVA - Çeviren: Orhan Uravelli

Yukarı Karabağ'da kalabalık halde kaçanlar arasında birlikte yürüdüğü kadını ve onun kızının izini muhabirimiz, yıllar sonra bulabildi. Savaş o saldırı gecesi doğan kızın yakasını hiç bırakmamış...

Yıllar önce 26 Şubat 1992'de Karabağ'da bir **şafak vakti** ona rastlamıştım. Ermeniler tarafından **dört çocuğuyla birlikte** esir alınmıştı. Ben, savaş muhabiriydim ve onu esir alan militanlarla birlikte olayları takip ediyordum...

Önce ben onu değil de kar bulutu misali hızla bize doğru gelen tuhaf bir kitle gördüm. Sonra iniltir, çocuk ağlaması, bağırma sesleri duyuldu. Ardından bulut dağıldı ve çoğu kadınlar ve çocuklardan ibaret yarı çıplak, zavallı halde bir kalabalık göründü. İşte o kadın da bu kalabalığın içindeydi. Çorapsız ayaklarına geçirdiği kaloş diye bilinen lastik ayakkabılarıyla ağır ağır yürüyor, arkasından gelen çocukların gelip gelmediklerini görmek için devamlı duruyor ve dönüp bakıyordu. Dört çocuğu vardı ve ikisi onu takip ediyorlardı. Kafasından yaralanmış küçük oğlunu sırtında, yeni doğmuş kız çocuğunu kucağında taşıyordu. Bebeğin doğduğu daha iki gün olmamıştı. Şu da var ki ben onların bizzat esir alındıkları sahneyi görmemişim, o sırada ikinci kademede, hekimlerle birlikteydim.

Onunla yan yana yürümeye başladım. Orası zor bir araziydi, kar çoktu ve ayrıca erimiş karla karışık gri çamur yüzünden yürümek hiç de kolay değildi. Ben yeni doğmuş sabiyi aldım ve montumun altına soktum. Üzerimde çok geniş ve büyük, açık kırmızı mont vardı. Ben bu montun savaşta beni koruduğuna inanıyordum. Aslında bu mont çok güzel bir hedef oluşturuyordu ve sadece şans eseri ölmemiş veya yara almamıştım.

Karabağ Savaşında bir Ahıskalı: Mehriban Hanım.

Saldıranların hepsinin kollarında ve bende de beyaz pazubant vardı; benimki neredeyse düşmüş ve kaybolmuştu. Arkamdan gelen atlı asker bu yüzden birkaç defa bana dipçikle vurarak anlamadığım bir dilde bir şeyler bağırdı. İşte bu dipçik darbesi, bana ömrüm boyu unutamadığım ders oldu: Bu dünyada bütün esirlerin çektiği başlıca çile hiçbir hak ve hukukun olmayışıdır. Ben o andan itibaren bir hiçtim; asker çizmelerinin tozu ve çamuruydum! Uygarlık yok olmuş ve zaman durmuştu. Dünya küçülmüş-tü ve sadece ben ve beni tüfeğinin dipçigi ile vuran varlık kalmıştık. Bir de korumak zorunda olduğum bebek vardı!

Esasen bunlar çok kısa sürdü ve arkadan beni tanıyanlardan biri yaklaştı. O anda benim bir esir olmadığım anlaşıldı! Adamlar nerdeyse benden özür dileyceklerdi! Hâlbuki değişen bir şey yoktu ve o an beynime kazılmıştı: Ben bir hiçtim. Bugüne kadar her bir hücremle hep o darbeyi sırtımda hisseder gibiyim.

* Novaya Gazeta, Moskova, Sayı 24, 09.03.2011 (Rusça)
http://contact.az/docs/2013/Want%20to%20Say/022600029780ru.htm

Onların hepsini iki gün esir tuttular ve ben o kadını görmeye gittim. Hâlbuki benim bu ilgim pek iyi karşılanmıyordu. Saldıranlar arasından bir militan kadın, birkaç çocuk eşyası, battaniye ve kadın çizmeleri getirdi. Sanırım beni etkilemek istiyorlardı. Eski lastik ayakkabıların yerine giysin diye onu kadına verdim. Sonra bu esirleri cephe hattına kadar götürüp orada takas ettiler. Takas şartlarını pek hatırlamıyorum, ancak kadını ve çocuklarını öylece ortalıkta bırakmışlardı. Çünkü her iki tarafın askerleri için, karşılığında fidye alınabilecek esirler değerliydi. Bunlar ise kimsesizdi; akrabaları ulaşılmaz meçhul yerlerdeydi, sahipleri yoktu; fidyeyi kimden alacaklar? Ben tam da takas yapılan yere kadar ona eşlik ettim. Onun büyük oğlu ayaklarına yırtık çaputlar sarmıştı. Kızcağzın da sadece çoraplı külotu vardı. İlginçtir ki askerler, takas noktasında sanki düşman değıllermiş gibi değışmişlerdi; yaralı oğlanı ve yeni doğmuş bebeğı elden ele uzatarak takas noktasına ulaştırdılar. Burada artık nefret ve kin yerine Tevrat sahnesi söz konusuydu. Sadece Sina Dağı'nın yerine Karabağ'ın dorukları görünüyordu, ancak gökten nimetler yağmıyordu. Derken, kadına bir miktar para vermek aklıma geldi ve biz ikimiz de bu parayı saklamak için uygun yer düşündük durduk. Çünkü eğer bu tarafta veya ötede üstünü ararlarsa parayı alırlardı. Sonunda kadın parayı galiba kısa paltosunun kol kapağına sokuşturdu...

...Onları eski sarı bir otobüse doldurdular ve böylece hayatımdan silinip gittiler. O sırada ebediyen ayrıldığımızı düşünmüştüm. Sanırım onun adı Mevlüde'ydi. Mevlüde, Rus dilinde *Meskhety* Türkleri diye tam doğru sayılmayacak bir adla anılan küçük bir halkın temsilcisiydi. Onun saçları sarıydı, büyük mavi gözleri vardı. Bu anlattığım hikâyeye o zamanlar ülkenin en iyi gazetesi sayılan *Moskovskiy novosti* yer vermişti; sırtındaki çocuklarla dağılık patikada yürüyen zavallı insanların fotoğrafları ilk sayfada, Mevlüde ile diğler esirler ve silâhlı militanların resimleri iç sayfalardaydı. *Moskovskiy novosti* o sırada siyah beyaz bir gazeteydi. Dolayısıyla onun gözlerinin rengini fark etmek mümkün değildi...

Mesket Türklerinin kaderi, ülkemizin en acı gerçeklerinden biridir. İnanmak zor ama bizim

sosyalist cennetimizde her bir Meskhetyalı Türk ortalama olarak dört defa yerinden yurdundan olmuştur. İlk sürgün İosif Vissarionoviç Stalin döneminde 1944'te yaşanmış, halkı Gürcistan'dan topyekûn Orta Asya'ya sürmüşlerdi. İkinci sürgün Özbekistan'da, Türklerin sürgünden sonra iskân edildikleri Fergana vilâyetinde 1989'da yaşanmıştı. Üçüncü tehcir 1992'de Yukarı Karabağ'ın Azerilere ait kısmında meydana gelmiş ve buraya yerleşmiş Meskhetya Türkleri 1992'de Ermenilerle Azeriler arasındaki çatışmaların ve savaşın faturasını ödemek zorunda kalmışlardı. Dördüncü sürgün, 2004'te Krasnodar Bölgesinde başlamış, buranın Genel Valisi Tkaçev ve Rus Kazakları onları tehlikeli insanlar olarak görmüşlerdi...

Başa dönersek o esaret sahnelerini gördüğüm yerin adını söylemenin tam zamanıdır. Bunlar **Hocalı**'da meydana gelmişti ve Azerbaycan'da olsun, Ermenistan'da olsun herkes Hocalı'yı iyi bilir. Ben Mevlüde'yle tanıştığım günlerde Hocalı ve çevresinde yüzlerle sivil vatandaş hayatını kaybetmişti. Her zamanki gibi bunların çoğu kadınlar ve çocuklardı. 1992'de 25 Şubatı 26 Şubatı bağlayan gece olup biten facianın bütün ayrıntılarını hâlâ tam bilmiyoruz. Ancak *Rusya Memorial İnsan Hakları Cemiyetinin* raporu bu konuda en objektif ve tam belgedir.

Hocalı Azerbaycan'a bağlı Karabağ Özerk Vilâyeti'nde bir kasabaydı. Savaş başlayınca, bölgenin işe yarayan tek havaalanı burada olduğundan kasaba yoğun çatışmalara sahne oluyordu. Gerçekten de havaalanı insan hayatından daha değerli olmuştu. Üstelik burada iki aydan beri Rusya ordusu denilen üçüncü taraf olarak eski Sovyet ordusunun asker ve subayları da mevzilenmişlerdi. Bunların kimin tarafını tuttuğuna gelince, bu konu tamamen onların komutanlarının vicdanına kalmıştı! Sivillere ateş etme emrini kimin verdiği ve bu emri kimlerine yerine getirdiğı kesin bilinmiyor... Mesele şu ki Hocalı faciası hiçbir zaman ciddî şekilde ikili veya uluslararası araştırma konusu olmamıştır. Taraflar hâlâ birbirini suçlayıp duruyorlar ancak kimse ilk adımı atıp itirafta bulunmuyor ve tövbe etmiyor...

Sanırım biz diğler esirlerle birlikte Mevlüde ve çocuklarına kasabanın kenarında, onlar evlerden

ve bodrum katlarından çıkıp kaçmaya başladıkları zaman rastlamıştık. Çünkü Hocalı yoğun topçu ateşi altındaydı ve herkes alıp başını bir tarafa kaçıyordu. Ancak bazıları tam da saldırılara doğru kaçtıklarını bilmiyorlardı. Şans eseri Meskhetyalıları hemen esir almışlardı ve onlar hayatta kalmışlardı. Bu nokta Hocalı'nın bugün de Ermeni ve Azeriler arasında sert tartışma konusu olan ve 'sivil halkın kasabadan çıkış koridoru' bulunan yerin tam karşı tarafındadır. Meselâ Mevlüde'nin oturduğu evi Google Earth üzerinden şimdi de görebilirsiniz. Birkaç ay önce Azerbaycanlı gazeteci Şahin Hacıyev, beni çatışma bölgesinde gazetecinin davranış konularıyla ilgili bir seminere davet etmişti. Ona Mevlüde'nin başına gelenleri anlattım ve onun izlerini bulmaya karar verdik. Şahin'le e-mail ile yaptığımız yazışmanın bazı kısımlarını buraya alıyorum:

Vika (Viktoriya İvleva): Hocalı'dan kaçanlardan hayatta kalanların yerleştiği bir kasaba varmış; ayrıca bir Ahıska Türkleri Cemiyeti olduğunu biliyorum. Belki onlar yardımcı olabilirler, ne dersin? Çünkü bu akıl almaz bir olaydır ve eğer kadın hayattaysa oldukça etkili bir hayat hikâyesi söz konusudur... Bak, kadının fotoğrafını gönderiyorum... Şimdi o yaklaşık 50 yaşında olsa gerek, belki daha fazla olabilir. Bu şartlarda yaşını kesin bilmek zor. Çocuklar çevresinde oturuyorlar. Başka birini de hatırlamıyorum. Sadece çocuklardan dolayı onunla tanıştık.

Şahin: Ben Savaş Esirleri ve Rehine Arayışı Devlet Komisyonuna başvurdum, ancak onların esir ve rehine listelerinde Mevlüde diye biri bulunmuyor. Peki, siz bu fotoğrafın nerede çekildiğini hatırlıyor musunuz?

Vika: Bence Stepanakert (Hankendi) veya varoşunda çekilmiştir. Bizzat nerde esir alındığını hatırlamıyorum, sadece bir askerî yapı aklımdadır. Şimdi düşünüyorum da belki adı farklıydı diye, ancak yanlış hatırladığımı sanmam. Şimdi onu bir kucaklasam ve o bebeği kucağıma alabilsem, çok mutlu olurum doğrusu...

Şahin: Devlet Komisyonunda bizim Ahıska Türkleri dediğimiz insanların Azerbaycan'da beş altı farklı ilçede iskân edildiklerini bildirdiler. Ben onların önde gelenleriyle veya söz sahibi olanlarla görüşeceğim, çünkü soruşturmak lâzım. Kesin ve tam adını, soyadını bilseydik iş kolaydı. Şimdi sadece fotoğrafa göre aramalıyız ve bu yüzden her yerde göstermek lâzım, çok zor olacak. Ben de sizi buluşturmayı çok arzu ediyorum. Bu arada bazı Türkler, Mevlüde adlı bir kadının, kocasının savaşta öldüğünü, kendisinin Kazakistan'a akrabalarının yanına gittiğini söylediler. Biz Kazakistan'daki Türklerle haberleştik ve fotoğraf gönderdik; bakalım ne haber gelecek. Onun eski komşusu olduğunu söyleyen ihtiyar da artık bunalmıştır, adları ve yerleri karıştırıyor, ancak ümitliyiz.

Vika: Ben Gürcistan'daki Meskhlerle irtibata geçtim. Oradaki gazeteci Klara Barataşvili bana

bu halka yanlışlıkla Meskhetiya Türkleri dediklerini, bunların Müslüman Meskhler olduğunu, kız kardeşinin Azerbaycan'daki çevresiyle irtibata geçtiğini ve kimilerinin o kadını tanıdıklarını söylediler. Kesin olsun diye okuldaki bilgisayardan fotoğrafı görmek için gideceklerini bildirdi. Çünkü köyde her yerde bilgisayar yoktur. Anlattığına göre, bu kadının adı Mehriban'dır ve Azerbaycan'ın Sabirabad ilçesine gitmiştir (Burası 1958'den beri söz konusu halkın bir arada oturduğu Muğan stepindedir).

Şahin: Mevlüde veya Mevcude diye birinden bize bahsedene adam zaten Sabirabad'daki köylerden birinde tanınmış saygın biriymiş, fakat daha fotoğrafı görememiş. Onun dediğine göre, kadın ilçenin Ahıska kolhozundaymış, sonra orayı terk etmiş.

Vika: Mevlüde'yi bulsalar, beni sorsunlar ve nasıl biri olduğumu sorsunlar; boyumu, görünüşümü vb. Belki başka bir Mevlüde'dir.

Şahin: Ararken beklenmedik sonuca ulaştık. Size bahsettiğim Ahıskalının adı Server'dir, yerel poliste çalışmış. Fotoğrafı görünce onun Mevlüde değil, Mehriban olduğunu, Azerbaycan'ı terk etmediğini ve Bakü'den arabayla 7-8 saatlik mesafede, Naftalan ilçesinin Ağcakend köyünde oturduğunu bildirdi. O çok emin konuştu ve zaten kendisi de onun akrabalarını tanıyor.

Vika: Bence bu insanlık dramını göz ardı edemeyiz, bu aptalca ve gaddarca olur. Ben bütün zorluklara rağmen mutlaka geleceğim ve onunla görüşeceğim.

Şahin: Vika, oğlum Ağcakend'e uğramış, fotoğrafı gördüm. O, senin dediğin kadındır!"

Dağlarda küçük bir köyün sokağında yürüyoruz ve bir evin avlusuna giriyoruz. Karşımıza gerçekten o kadın çıkıyor! Epeyce ihtiyarlamış, ağırlaşmış, yalnız o harika mavi gözleri aynı kalmış. Kucaklaştık ve hemen oracıkta, avluda ağlamaya başladık! Ben onun saçlarını ve yüzünü okşadım, ufak tefek, tamamen kadınsı şeyleri hatırlamaya çalıştım.

-Rusça konuşuyor musun, diye soruyorum ona, çünkü o sırada benimle konuşmuştu.

-Hayır, diyor (Şahin çeviriyor). Artık konuşmuyorum. Hepsini kafamdan uçup gitmiş!

-Eve girebilir miyiz? Kucağımda taşıdığım bebeği görebilir miyim, diye soruyorum. Mehriban, evet der gibi kafasını sallıyor.

Sığınmacılar için yapılmış küçük, ancak çok düzenli bir eve giriyoruz. Kız koltukta oturuyor, ayaklarını da altına toplamış. Düz, kıvrılmayan saçları geriye doğru taranmış, yüz ifadesi belirsiz ve donuktur. "Onun adı Günay'dır." diyor annesi. Gün ve Ay...

-Merhaba Günay, diyorum.

Cevap vermiyor, fakat onu kucağıma alma itiraz etmiyor.

- Kızım hasta, diyor Mehriban. Önceleri konuşuyordu, fakat artık beş yıldır konuşmıyor. Neyi anladığını, neyi anlamadığını bilemiyoruz.

Şaşkın hâlde, ne yapacağımı bilmeden onun donuk yüzüne bakıyorum. Sonra çok yersiz olarak burnumu çekerek mırıldanıyorum:

-Anlayıp anlamadığı önemli değil. Şimdi belki anlamıyor, fakat zaman geçince anlayacaktır. O daha iki günlük bebekken onu kucağımda taşıdığımı sen ona söyle.

Şahin sözlerimi çeviriyor. Günay, öylece dinliyor ve benim vücudumu delip geçen bakışlarla bir yerlere, ebediyete bakıyor. Yüzünde hiçbir ifade yok!

Bu arada Mehriban anlatmaya devam ediyor:

"Onu bodrumda doğurdum! Birkaç komşu aile orada saklanmaya karar vermiştik. Çünkü top ateşinden kulaklarımız tutuluyordu; korkunç gürültü vardı. İşte orada herkesin gözü önünde

doğurdum. 23 Şubat günüydü. Orada iki gün kadar saklandık. Ancak ateş sesleri kesilmiyordu, müthiş gürültü vardı. Açtık! Oradaki iki erkek dediler ki, gelin beyaz bayrak kaldıralım, teslim olalım, herhangi bir bez parçası da olur. İşte o bayrakla kafalarını dışarı çıkarınca onları hemen öldürdüler, bizi de esir alıp götürdüler. Eşim de o günlerde hayatını kaybetmişti. Ancak benim bundan haberim yoktu. O traktör sürücüsüydü; fiziği güçlü, kuvvetli biriydi; spor yapardı. Onu polis aldı götürdü, havaalanında güvenlik görevlisi oldu; işte orada çatışmada ölmüş. Sonra cenazesini takas ettiler ve onu gömmek nasip oldu.

...Bizi esir alıp götürdükleri zaman bir ara tamamen aklım başımdan gitmişti; uyurgezer gibiydim. Baktım, kızım kucağımda yok! Hemen geri koştum, nerede düşürdüğüme bakacaktım. Baktım, kundağıyla karın üzerinde yatıyor! O gün sağ kaldı. Ancak işte görüyorsun, böyle oldu. Sen de gördün ya, ateş yakmaya izin verdiler, karın üzerinde oturduk öylece. Çocuklar yemek istiyorlardı. Dediler ki kartopu yapın ve yiyin. Orada dinlendik ve ısındık. Sonra beni çocuklarımla esir olarak kamyonu bindirip götürdüler. Orada sucuklu sandviç ve çay verdiler, çünkü çocuk emziriyordum.”

Asında ben bu hikâyenin her türlü sonuna hazırdım. Hani kız büyüüp evlenmiş olabilirdi, akrabalarına gitmiş ve orada oturuyor olabilirdi ve onu göremezdim, hatta ölmüş de olabilirdi. Fakat böyle donuk yüzle, dünyadan kopmuş, dilsiz, hasta biriyle karşılaşınca şaşırıyordum; katı bir çaresizlik içindeydim, şoktaydım. Günay'ın başına gelenle kıyasladığımda bütün hayatımın anlamsız geçtiğini, bütün bu koşuşturma, çaba ve başarılar bana manâsız göründü. Bunca eziyete, çalışmaya, hizmete ne gerek vardı ki... Acı, hüznün, dehşet ve çaresizlik, dalgalar hâlinde üzerime geliyordu. Şu iğrenç canilere, savaşa susamış rezillere şu Günay ne yapmıştı ki... Ne yapmıştı? Ne?

Bütün akşamı o eskiçağın putları gibi koltukta ayaklarını birbirinin üzerine aşırıp hareketsizce önüne bakarak öylece oturdu... Günay, kendisini zavallı hâle koyan, onu hiç sayan bu acımasız dünyadan kopmuş ve sükûtu seçmişti.

O suçlama tanrıçası ve vicdan ilâhesiydi. Aynı zamanda Ay ve Güneşti. Aslında benim açımdan bu tanrıçanın hangi dünya dininde yer aldığı hiç mi hiç önemli değildi. Belki öyle bir tanrıça hiç yoktur. Ancak şimdi Azerbaycan'ın dağlarında, ıssız Ağacakend köyünde o tanrıça vardır. Burası, annesinin onu doğurduğu yerden en fazla altmış kilometre mesafededir. Ama görünen o ki doğumun ne zamanı ne de yeriymiş.

Not:1. *'Hatırlıyor musun, diyor aniden Mehriban, sanki şimdi aklına gelmiş gibi, hani sen adres ve telefonun yazıp bana vermiştin, döverlerse veya işkence ederlerse veya fenalaşırsam telefon edeyim diye not vermiştin. Ben o notu Ağdam'da kaybettim, bu yüzden seni arayamadım'.*

Not: 2. Mehriban, yılda dört ay buradaki fırında çalışıyor. D,ğer zamanlarda fırın çalıştırmanın kârı yok! Onun haftalık kazancı 6 manattır (200 Ruble). Büyük oğlu Bakü'de oturuyor, iki çocuğu var. O sırada yaralı olan ortanca oğlu, şimdi ilçe-deki imalâthanede tamirci çırağıdır; içi nefretle doludur, gidip Ermenilerle savaşmak, intikam almak istiyor. Büyük kız beşinci sınıfı bitirmiş, annesine yardım ediyor. Günay'ya gelince epilepsi (sara) nöbetleri gittikçe sıklaşıyor, ancak sakatlıktan dolayı para yardımı alamıyor, ilâç verilmiyor. Hekimlere göre, kızın hastalığı Azerbaycan'da tedavi edilemez; onu yurtdışına tedaviye götürmek gerekiyormuş...

V. İvleva'nın Notu: Mehriban'la görüşümüzden bir ay sonra Günay, bir kriz sonucu hayata veda etmiştir.